

Talán utolsó versében, tűnődve az igazi poézisről, azt írja Berzsenyi Dániel: tündérváltozatok műhelye a világ. Számomra Tihany tündérváltozatait adta az itt évtizedek óta honos szó, zene kép: esetemben beszélgetések a költővel, zeneszerzővel, szobrásszal, nevezetesen Illyés Gyulával, Farkas Ferencsel, Borsos Miklóssal.

Ami az emlékek távlatot és mélységet ad, az Tihany, a Balaton. Atyai barátom, Závodszy Zoltán operaénekes egykor erről így írt: „A balatoni hajnalnál csodálatosabb színjátéka nincs a teremtésnek. A kékesszürke derengéstől a tüzes, a Nap elé ujjongó lángtengerig minden változatot végigjátszik a víz és az ég: imádságra tanító áhítat van benne és lélekgyógyító erő.” Azután Mészöly Géza festőművész szavai: Ha száz évig naponta festenek, akkor sem tudnék betelni a Balaton tündéri szépségeivel. Még Kosztolányit is idézve: Andalító esték vannak itt és arany reggelek, amikor szebbnek, egészségesebbnek, magyarabbnak érezhetjük magunkat. És mit mond Ottlik Géza? A valóság egyetlen pillanata, impulzusa, mozzanata sokkal sűrűbb, hevesebb, káprázatosabb, semhogy bármivel is mérhető volna. Kosztolányi a létezésnek ebből a sértetlen, absztrakciókra nem bontott alaprtegeből ragad meg és ad át mindig valamit, abból a nevenincs teljességből, amit tényleg átéltünk. Kosztolányi kiegyenesíti a derekunkat; halállal, romlással, kudarccal, bukásokkal, vereséggel szembenézni, füstbe ment reményekkel együtt élni, rangot ad a nyomorúságnak, méltóságot a katasztrófának, megszépíti – nem, nem szépíti: új, soha nem ismert szépséget ad a boldogtalanság csúfságának.

Hozzáteszem Ottlik szavaihoz: Létünk elvesztésének egyetlen lehetséges emberi rehabilitációja a művészet, részt vesz a teremtés aktusában, előről kezdi a világot. Találkozhattam e rehabilitációs terápia néhány mesterével, épp itt a Balaton partján. Beszélgetéseink háttere a tó, melyről verssoraimmal könnyebben szólhatok:

*Tihany körül a víz és itt is
a „gonosz hortenziák”...
Színtelen, szelíd ragyogással,
öröklét-hatalmú lélegzetével
mellemre dől a tó
és érthetetlen csobogással szól
az évezredek futó vendégéhez.*

Illyés Gyula, akivel gyakran találkozhattam már Budán is, Tihanyban Szabó Lőrincről beszélt. Elmondta: ott, a nyári házunk lenti szobájában írta Lőrinc szonettciklusának gyönyörű darabjait. Valahányszor elkészült egy darabbal (életének a legmegrendítőbb élményeit foglalta tökéletes szonettekbe), egy seprűnyéllel felkoppogott hozzám, jöjjen le, mert hihetetlenül boldog volt ebben a mély gyászban: olyan formában volt, hogy előfordult, naponta három szonettet is megcsinált és valósággal repesett az önbizalom, a boldogság állapotát váltva a legmélyebb gyásszal. Megrendítő még az emléke is: nekem volt egy rossz írógépem, a szalagjával soha nem boldo-

* A XXVI. Berzsenyi Helikon Napok *Pelso, a magyar tenger* című konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.

gultunk. Ő is iparos fiú, én is, minden ügyességünket beletettük, hogy összevarrjuk a szalagot, de az csak nem működött. Azért ő mégis legépelte a verseket, mert mikor elkészült egy darabbal, ragaszkodott hozzá, hogy rögtön gépben, nyomtatott betűben is lássa a verset, mert hiszen tudod, milyen hatással van a költőkre a vizualitás, mintha már ki volna nyomtatva... Szóval véglegesen tudnak ismét dolgozni. Tehát Lőrinc is mindig legépelte a verseit, és amikor elkészült, akkor fölolvasta őket. És az élmény, a megrázó élmény hatása alatt patakzottak szeméből a könnyek, de ugyanakkor, hallva az én gratulációm (mindnyájan tudjuk, milyen remekeket csinált), ebben a gyászban fölragyogott az arca, és majdnem valami boldog állapotba került. Soha nem láttam, hogy mennyire más az élmény megcsinálása akár egy mélyen tragikus anyagból is.

Kortyoltunk Illyéssel a borból: szétpillantott a tó távlatain. És folytatta.

Mint minden művész, Lőrinc is nagyon takarékos volt, saját ruháját nem koptatta Tihanyban. Hanem volt nekem egy öreg mackóm, azt vette magára. Sőt, kikerestünk valami rosszabb inget és egyebeket is számára. Az embereknek általam sose méltányolt mániájuk van a nagy írók kegyeleti tárgyai iránt. Jó párszor jöttek ide: „hát ebben a szobában írta azokat a megrendítő verseket?” „Igen.” „Hát a ceruza nincs meg, vagy az a papír, amire írt?” „Az nincs meg, de a gatyá, amiben legforróbb szerelmes verseit írta, parancsoljanak, ott van, most mosta föl a mackóval a sógor-nőm a szobát.” Ezt senki nem méltányolta – itt a különös freudi kapcsolatnál megállt a fantázia. Egy szemüveget, vagy egy kalapot, egy noteszt elvittek volna, ez humoros volt számomra mindig. Ha kimész, megtalálod a szérűben ezeket a szent ereklyéket. Ez nem kell az embereknek – komolyodott el Illyés –, a dárda kell, amivel Petőfit leszúrták, de úgy látszik, Petőfi inge már kevésbé. Hát ezt tudom mondani szegény Lőrincről.

Mulattam Illyés iróniáján, ő is nevetett. Csönd lett, elfelejtettem kikapcsolni a hangfelvevőt. Akaratlanul arra késztettem, hogy beszéljen tovább.

Lőrinc jött rendületlenül, amikor szabadideje volt, és itt majdnem otthon volt a maga különös dolgaival. Hát mit mondjak még róla? Halat nem evett, bort nem ivott, a vaját, a zsírt és a mézet kanállal ette. Evőkanállal ette a zsírt. Már ezt, mint esztétikai érdekességet mondom, azt hiszem, ez közelebb vezet zsenijének megértéséhez...

Szóba jött Éluard, Frénaud és mások. A szívderítő tihanyi történetek, melyeket Illyés napsugaras örömben fogalmazott meg. A franciák – mondta – nagyon jól érezték magukat nálunk általában. A magyarok játékos, a szomorúságban is könnyedségre hajló beszédmodora nincs meg sem a németekben, sem a csehekben, nincs meg a körülöttünk lévő népekben, de megvan az olaszokban, a franciákban és azt hiszem, a lengyelekben. Nem tudom, majdnem azt kell mondanom, hogy a borivó népekben. A tréfás, könnyed hang, az ostoba előítéletek azonnali kifigurázása, minden tekintélynek a fölfricskázása, ahogyan a Tamási Áronban mondjuk az erdélyi magyar parasztok nem csipkelődve, hanem finom, szellemi kardvívásra hajlamosan váltanak eszmét, a franciáknak ez a sajátja, és a pesti magyar szellemi életnek is

ez egy örökölt, azt lehet mondani, majdnem ilyen góbészerű sajátossága. Aminek az alapja szerintem igen értékes dolog, mert akinek érzem van a szívében, az nehezen tudja azt közvetlenül kimondani, a szemérem tartja vissza... Az, hogy egy férfi egy férfinak megmondja, hogy szereti, ez magyar és francia számára komolyan képtelenség, ugye inkább valami tréfát mond neki, majdnem ugratásban közli vele, hogy milyen bizalmas viszonyban tudnék veled lenni, vagy vagyok is.

Gyula bátyám! – vettem át a szót. – Írtál verset Bartókról, a zene szaváról is.

Az én viszonyom a zenéhez – mondta Illyés – vigasztaló lehet igen sokaknak, mindazoknak, akik nemigen értenek a zenéhez. Kezdetben nekem se volt semmi érzésem, nem beszélve semmi tehetségem sem a zenéhez, jellegzetes botfűlű voltam. Szerettem volna hegedülni tanulni, mert a faluban volt egy banda, mindig éjjelizenét adott, de nekem még a szájharmonikán se sikerült. Ez eléggé kétségbe ejtett, amikor már verseket kezdtem írni, és tudtam, hogy a költészet és a zene egy anyaméhben születtek, vagy unokatestvérek, és illenék a költőnek a zenéhez is érteni. A magyar vers legnagyobb ritmisművésze, Arany János után Babits Mihály, hát talán még „botabb” fűlű volt, hogy így mondjam a zenéhez, a muzsikához, mint én. Hogyha a társaságban a hangulat fölmelegedett, meg szoktuk őt kérni, énekelje a *Himnusz*t. Arra rá se lehetett ismerni! Maga Babits nemcsak nagyon élvezte a zenét, állandóan járt koncertre, ha nem értett is a zenéhez. Azok a zenei vonatkozású versek, amelyek a köteteiben, főleg az ifjúkori köteteiben vannak, azok mind élmény alapján születtek. Szabó Lőrinc, aki nagy zeneértő volt valóságosan, mikor ráébredt, hogy nekem milyen kis tehetségem vagy érzésem van a zenéhez, hát nagyon kedvesen (instruktorom volt a zenében) majdnem erőszakkal vitt el az Operába. Wagner-muzsikákat úgy hallgattam végig, hogy mellettem ült mindig Szabó Lőrinc, és szinte taktusról taktusra magyarázta, mit kell élveznem. Igen sokat beszélnek a magyar vers új ritmusáról, és soha nem említik meg Szabó Lőrinc nevét. Az érdekesség az, hogy éppen Szabó Lőrinc, aki igen kitűnően muzikális volt, a zenéből vitt valami ritmust be az ő verseibe. Amit általában beszédritmusnak érznek az emberek az ő verseiben, ott mindig egy indulati, majdnem azt lehet mondani, hogy wagneri zenei kompozíció működik. A magyar nyelvnek van ez az érdekes szava, hogy zeneszó. Egyetlen más nyelvben nem hallottam, nincs ehhez hasonló. Tudjuk, hogy a zene, ez egy nyelvújítási szó, azt hiszem, a zenebonából nyeste le talán Helmeczy, vagy a kornak valami nyelvújítója, de az, hogy a zenének mégis szava lehet, ez adta nekem azt a gondolatot, hogy mivel minden művészi alkotásban van valami emberfeletti, a logikával ki nem fejezhető, meg kellene tudni, a zene mit akar a nyelvtanra áttéve, a logikára áttéve mondani. Mikor az ember zenét hall, akkor valóban valami olyan erőfeszítést érez, hogy nahát, valami olyant veszek mostan tudomásul, amit az utcai beszélgetésben senki se tud velem közölni. De mi ez? Miért nem mondja meg a muzsika majdnem emberi hangon, hogy ezt és ezt akarom mondani?! Hát nyilván azért muzsika, mert csak muzsikával akarja, tudja kifejezni, holott én az agyammal logikába foglalva szeretném megérteni. Ez foglalkoztatott, amikor *A zene szava* című verset írtam; ahogyan ez a vers azt fejezi ki, hogy mit akar mondani a zene általában, én is ebben

a versben akartam kifejezni, hogy mit gondolok arról, mi a zene kötelessége az emberiség számára.

Weöres Sándor írja *Bartók* című költeményében a zeneszerzőről: mi másnak kincs, őnéki lom, mi másnak szemétdomb, őnéki égi kémia... Bartók a jelenségek szerkezetében fedezte fel a költői mondanivaló erejét, s mint Beethoven, ő is nagyon szerette a természetet, bár nem a hangulati élmények vonzották abban, inkább a műalkotásokat is létrehozó törvényszerűségek. Hiszen, szavai szerint, a népzene is a természet tüneménye, ugyanazzal a szerves szabadsággal fejlődött, mint a világ egyéb szervezetei, a virágok, állatok. Ezért lehet igaz, hogy Bartók kedvenc virága a napraforgó volt, melynek nem annyira (a Van Gogh által is megörökített) sárga ragyogása érdekelte, hanem az, hogy a tányérján elhelyezkedő spirál (a Fibonacci-számsort Lendvai Ernő zenetudós emlegette ezzel kapcsolatban!) a természetes növekedés törvényét tükrözi. Illyés Gyula híres Bartók-verse a rettenet vízióit sejtí e zenében, akár hangzavart is – „fűrészfoga közé szorult reszelő sikongató jaját tanulja hegedű és éneklő gége” –, vers-rapszódíája Vörösmarty kiáltásait visszhangozza. De nem a zenét, hanem a Bartók által is képviselt moralitás indulatait jellemzi. A Bartók-zene atmoszférája, formái, arányai nekünk Mozartot juttatják inkább eszünkbe, Beethoven. Vagy József Attilát. Róla pedig Pilinszky Jancsi nekem azt mondta: ő Mozart... A rettenet élményében is remény van. A remekmű valóban gyógyít, s nem andalít: kegyetlen és szép, mint a természet.

Illyés Gyula tekintetéről pedig Borsos Miklós szoborportréja jut eszembe, aki a költő szemében egyszerre látatja a derűt és a kétségbeesést.

Illyés Gyula (egyik alig ismert prózaversében) Aquinói Szent Tamás lételméletét tárja az olvasó elé tíz mondatban. A kérdés lényege az, hogy létezésünk órarendszerét vajon személyes szándék húzta-e föl? Illyés válasza a szerény tagadás, miközben nem említi, hogy azért kételkedhetünk a Gazda létében, mert Ő javunkra lemondott a gazda jogairól, s nekünk a róla való döntésre is drámai lehetőséget adott. Azaz szabad akarattal ajándékozott meg bennünket. Illyés tagadásában nincs semmi a lázadás diadalából: csöndes, férfias kétségbeesését szeretné „a világűr csendjében”, a teremtés „elmebajos szótlanóságában” valós helyünkre húzódásként mint óriási térhódítást vállalni, gyermeki hiedelmekkel szemben... Magára adó, fölnőtt embert zavarba ejt bármily ilyen Első Atya későbbi felfedezése – írja Illyés –, bárhonnan kerültem ide, itt már én vagyok a gazda. Van költői, talán erkölcsi szépség is ebben a szomorú vállalásban, de a magányos (bár szerettei által körülvett) költő depressziója is nyilvánvaló benne. Pedig ugyancsak becsülte idősebb pályatársának, Babits Mihálynak más sugallatú sorait a Jónás imájából. S bizonyára voltak pillanatok Illyés Gyula életében, amikor lelkét át- meg átjárta e sorok égi zenéje – oh bár adna a Gazda patakod sodrának medret, biztos utakon vinni tenger felé – ... szent Bibliája lenne verstanom.

A művészet külön varázslat annál, mint amennyit mi megmagyarázhatunk magunknak belőle – mondta egyszer Hincz Gyula. Heidegger pedig úgy látja, hogy a művészeteknek életbevágóan fontos célja van. Ez olyan erőszakos cselekedet, ame-

lyik feltárja a létezést. S hogy a költői nyelv gyökerei magába a létbe nyúlnak. A nagy alkotók a Létnek lesznek őrői. A nyelv lényege a lényeg nyelvévé válik. A műremek értésének, élvezésének pillanatában egy eddig még el nem gondolt létigazság derül ki. A műremek fénybe borul, a művészi megvilágítás leleplezte a rejtőzködő lét igazságát, és mi megvilágítottan állunk a mű szemlélésében.

Sok hangversenyen vehettem részt itt, Tihanyban. Öröm számomra, hogy a budapesti madrigálkórus egyik régi-régi koncertjén még az orgonát is megszólaltathattam, én kísértem őket. De hát sokszor voltam Borsos Miklóssal – a napokban elő is került egy fénykép, föltettük a Facebookra, hogy aki látja, ráismerjen. Ott áll Buba asszony Borsos Miklóssal a templom előtt, valamint Sebestyén János orgonaművész barátom, aki régi, nagyszerű rádiós volt. Sajnos már egyikük sem él, de annál nagyobb szeretettel gondolunk vissza rájuk. Farkas Ferenc megírta a maga *Kőröshegyi betlehemesét*, abban gyakrabban orgonálhattam a nem is kevésé virtuóz orgonaszólamot. Farkas Ferenc zeneszerzőre visszagondolva még egy-két gondolat a zene, a művészet erejéről, miféleségéről.

A lányom által vezetett utasszállító repülőgép (egy Fokker 70-es) pilótafülkéjében ismertem fel a zenei és lelki hasonlóságot két különböző párbeszéd monotonájában...

A „check-list” felelgetés, a pap-ministráns párbeszéd megkötött egyhangúsága és közös, liturgikus ünnepélyessége lepett meg: éreztem, micsoda erők sejlenek, miféle feszültségek e nyugalomban, ismétlődések múlhatatlan jelenében. Mi más a földtől való elszakadás már épp visszavonhatatlan pillanata: az airborne, mint megszületés a transzcendenciára? A magunkra húzott kormányosztrakkal döntöttünk: vállaltuk az ég felé lendülés kockázatát, a hit képtelenségének végtelen horizontra nyíló reményét. Mely megfoghatatlan, zeneként elvont valami, mégis megnyugtató, biztos valóság. Dienes Valéria, a filozófus, Bergson tanítványa, Babits és Prohászka püspök barátja úgy véli, azért adta a Teremtő az emberiségnek a zenét, hogy legyen valami ebben a kemény, vaskos anyagvilágban, ami egészen hasonlít a lélekhez. Azt mondja: az emberlélek eszmélő munkájának a zene a képe. Hű képe a megmaradásnak, hű képe ama jövő felé tartásnak, jövő-előlegezésnek, mely nélkül nincs az eszméletnek jövőbe kapaszkodása.

Hitünk titka nem információhiány, hanem misztikus ajándék, a bensőséges és mélyes szeretet józan csodája. Titok, igazi elementáris titok, mely nem igényel magyarázatot, csak a benne való részesülés vágyát, azt, amelyről Simon Weil írt: a teremtés Isten részéről nem önkiráadás, hanem a visszahúzóds cselekedete, a lemondásé. Isten és minden teremtmény kevesebb, mint Isten egyedül. Isten megtagadta magát a mi javunkra, hogy lehetőséget adjon: mi is tagadjuk meg magunkat érte. A válasz, a viszonzás – mely tőlünk függ – igazolása a teremtő aktus esztelen szeretetének. E szavak filozófiai frivolitásában különös áhítat van. De végtére is, a Titok megszentelt intimitás. Mint a testi szerelem szemérmes communiója, legszemélyesebb találkozásá két létezőnek. A Teremtő és a teremtmény titka a szeretet. Mely egyesülni, egyesíteni akar mindörökre.

Mit is jelent a latin szellem a zenében? – erről beszélgettem a hetvenes években Balatonlellén Farkas Ferencsel.

A forma, az arányok tisztelete – mondta a zeneszerző –, a nagyképűségtől való mentesség. Ha valaki meglátja messziről a Szent Péter-templomot, azt mondhatja: ez ilyen kicsi? Ami bár óriás, nem hivalkodik a méreteivel. Törekvés az érthetőségre; világosság, a sokrétű és bonyolult dolgok tiszta rajzú felmutatása. Mozartnál is jelen van a latin elem, de latin szelleműek, vagy Gounod, akinek művei közt nagyon sok szép, arányos, kecses darab akad – és éppen egyházi zenében! Különös módon a magyar népdalnak a szerkezete, ez a szigorúan, mérnökien szerkesztett négysoros szerkezet nagyon is egybevág a latin arányokkal. Ha körülnézel a szobámban – folytatta a mester –, a láda, a szuszék, a szökröny (ahogy Baranyában mondják) a népművészetnek szigorúan szimmetrikus fajtájából való: van azonban olyan hajlam is, amelyik ezt a merev szimmetriát megtöri – példa rá József Attila népi ihletésű verse, a *Betlehemi királyok*:

„Adjon Isten Jézusunk, Jézusunk
Három király mi vagyunk...”

A „mi vagyunk” feleletét másodszer nem ismétli meg: ez teremt valami finom, játékos szimmetria-ellenhatást. Akár egy tálás, egy népművészeti remek, amelyeknek az alsó részén a két oldal szimmetriát ad, mégis a bennük ábrázolt virágmotívumok különböznek...

Említettem, hogy milyen gyakran talákoztam Borsos Miklóssal, házimuzsika-estéket rendezhettünk a tihanyi kertben, televíziófilmet készíthettünk ott, és minthogy vele valóban közeli barátságban voltam, nem csak rádiós és televíziós alkalmak fűztek bennünket össze. Kár, hogy most már nem lehetünk ott. Egyszer Miklós ezeket mondta:

A kút vizét nem a tó, forrás táplálja. Az ember a forrásokat keresi – villan rám Miklós szeme. Amikor fiatal koromban bejártam az emberiség nagy forrásainak tájait, a dél-francia tengerpartot, hazakerülve valami hasonlót kerestem itthon. Feleségem rövidesen kialakította a kertben azt, ami az egész táj, talaj predesztinációja: a mediterrán jellegű növényzetet a félszigetnek a nagy vízbenyúló, nem is félkörös, de egész körös ege alatt... Tihany az otthonunk. A művész számára a magány nem olyan, hogy elvonul az élettől, a valóságtól. Ez csak a művek létrehozásához szükséges elvonultság. Éppen ebben a magányban éli át az ember teljesebben, intenzívebben az egész életét; egész magatartását ebből a kissé távolabbi nézőpontból és helyzetből jobban fel tudja dolgozni, mintha benne forog a zürzavarban. Esztéták sokszor hangoztatják: a művésznak szerzetesnek kell lennie, mert nem foglalkozhat mással, annyi meditációra van szükség ahhoz, hogy a mű létrejöjjön. Ezért dolgozom Tihanyban. De másért is. Külföldi utazásokról, Európa bármely tájáról ide hazatérve mindig otthont: Európát, rokon világot találok. Ez nemcsak a táj egészen sajátos, növényi, földrajzi jellege miatt van így, hanem Tihany múltja, apátsága, az északi partnak az antik kultúrához való kötődés révén különösen. Mindezek nem

magányos tájba helyezik a művészt, hanem egy nagyon mély gyökerű európai közösségbe. És ez feltétlenül szükséges a munkához.

A kikapcsolódás – derül föl Miklós –, az bekapcsolódás... Nem akarom a munkámmal járó gondjaimat elhagyni egy pillanatra sem. De valóban: miért kapcsolódik ki a saját életemből, világomból? Ha a csónakkal vagy a vitorlással bemelegyünk a vízre és lehorgonyzunk, és átadom magam annak a csodának, amit a víz tükre, az ég és ez az egész légkör jelent, az a legintenzívebben indítja az ember belső életét, képzeletvilágát: a képek tulajdonképpen itt fogamzanak, ezekben a pillanatokban. A hatalmas ég a teljes horizont, ez a munkám. *Tükröződés* című márványkompozíciómban a vízben tündöklő világot akartam megfaragni: napot, holdat és emberi arcot egyetlen formakompozícióban. A *Vénusz születésének* újabb variációja éppen szétnyíló kagyló, gyönyörű rózsaszín márványból... de nem csak a víz, a kertünk az ihlető: egy-egy remek formát kínáló növény termése, levele is az. Vagy ha felmegyünk orgonaestre az apátságba, ez is az, a zenében is azokkal a dolgokkal találkozom, amelyek állandóan elevenen tartják a szellemi és lelki élményeket. Az étellel való kapcsolat, minden, ami az élet, az érdek... A hangszer, ha játszom rajta, eleven dolog: a mechanizálódó zenével szemben előbb, természetesebb öröm: megszólaltatni nagyobb gyönyörűség, mint csak hallgatni a zenét – ezért hegedülök, persze főleg preklasszikus darabokat, technikailag aránylag könnyen megközelíthető muzsikát. Mindennek a szobrászathoz annyi köze van, amennyiben a muzikalitás az ember belső ritmusában, mint eleven hajtóerő jelen van.

Mint Mozart, Borsos Miklós is mélységesen hitt a művészi formák létből fakadó életében. Tudta az arányok és indulatok benső összefüggéseit, törvényeit. A mesterség nyugalmaiban élt. Ebből sohasem „kapcsolódott ki” – élete minden percében (akár követ vésett, akár csak tűnődött a kertben) teremtő munkáját tette. Szívesen szólt egy-egy nagyszerű Csontváry-festményről, s megmutatta a várbeli Hadik lovas szobor kivételes szépségeit. Fölismertette velünk a monumentalitást, a végtelent – a tenyérbe fogható érem körkeretében. A maga műveiről nemigen beszélt. Hiszen a művek nem kívánnak magyarázatot. Inkább ők magyarázzák azt, amit másképp nem tudunk megérteni.

Nem kedvelte a protokollt: csípős derűvel leplezte le a nagyzólást, a túlzásokat, a bármiféle hamisságot. Józan volt és egyszerű. A Poverello áhítata volt az övé.

Életmű-kiállítását a kor legnagyobbjai közül bárki szívesen megnyitotta volna. Hiszen még élt Németh László, Illyés Gyula, Bárdos Lajos, Illés Endre és mások. De Borsos nem tisztelte a rangot, s nem szerette magát ünnepeltetni: talán – mint legszerényebb megoldást – ezért választott e szerepre engem. A Nemzeti Galéria nagy kiállítása után jó néhány évvel, 1979-ben (művei végleges otthonát) a győri Borsos-házat is én nyithattam meg, azután még egy ajkai tárlatot. Nagy öröm volt teljesíteni megbízását, s máig meg hat, hogy 1971-ben, első kötetnyi versem elé írt bevezetőt. Ebben Mozart, Babits, Bartók neve említettik. Amivel e nagyokat jellemzi, az rá is illik, hiszen mindükben egyformán jelen van a finomság és az erő, ami nélkül nincs teljes művészet.

A művészet folyamat – mondta egyszer –, a még mindig tartó teremtés része. Borsos Miklós Isten áldotta teremtő tehetségének sugárzásában, bárhol szembesülünk művével, azt érezzük: a lélek jelen van.

Aztán, ahogy kiteljesedett az a gyönyörű tihanyi kert, azt mondta: A kert dús lett, a Balatont eltakarja. Olasz kolostorkertre emlékeztet. Minden belül van. A rajzok, a magány: meditáció gyümölcsei. Bibliai mítoszok, *Odüsszeia* – a régi vándorlás reminiszenciái ezek.

Mi az, amit e művekben: a kert, a víz fényeiben, hangszerek és növények formáiban, zenélők, beszélgetők, lányalakok, vízparti tűnődők vonásaiban rejt el az alkotó? Mi az, amit mindig mozartian anyagszerű, valóság és képzelet beszédes vízióiban élénk tár? Milyen is ez a teremtés gyönyörűségeinek Assisi szellemében szelíden örvendező művészet? Amely ugyanakkor a mélységekből is kiált, megjárja a poklok tornácát, azonban drámai erejében is finomság van: szeretet, mely nem akar sokkolni, elképesztetni, megriasztani.

Aki meg akar maradni, újat nem csinál, csak jót – szokta néha Borsos mondani, s ha ő maga vonzódik a régihez, akkor úgy tesz, mint a humanista (Babits szavával) – nem azért nyúl vissza a régihez, mert sokallja az újat, hanem mert kevesli...

Borsos Miklós (a részvét és a remény világát sugalló művész) így szól: fölvetődhet a kérdés, miért csak a vesztes embert ábrázolom? A leütöttet, száműzöttet, börtönbe vetettet, megfeszítettet? Erre csak azt tudom válaszolni, a vesztes ember áll hozzám közelebb: a vesztes embert az idő megneemesíti, fölemeli, és reménnyel tölti el; hittel az igazságban és erkölcsben.

Borsos Miklós Erdélyben, Győrben, Firenzében, Tihanyban – a francia és olasz tenger mentén, a Balaton vagy a Kis-Duna partján ugyanazt a világot találta meg személyes sorsában és alkotásaiban: Európa évszázadainak nemes hagyományait s a természet tékozló szépségeit.

Befejezésül engedjék meg, hogy egy nagyon régi verset, amelyet Borsos Miklósnak egy leányszobra ihletett, felolvassak. *Sebhely* a címe.

*Köldöke égett, régi érem.
Köldöke csigaház.
Ujj-nyom a kelő kenyérben.
Oldódván a selyem leolvad
róla mind, ami még nem ez a tűz
és tej ragyogás.
Köldöke holt virág, elapadt kút
és puszta vidék.*

*Testének e tág
sivatagában
tündöklő anyagát
sejti a ráhajló Nap.
És mézével keni az ég
a felsíró légszomjnak
millió éves sebhelyét.*